

Спасо-Преображенський монастир в Новгороді Сіверському

Спасо-Преображенський собор

Сучасний Спасо-Преображенський собор розташований в самому центрі монастирського подвір'я. Він споруджений на

місці давнього храму, який постав одночасно з заснуванням монастиря. Місцеві перекази доносять, що при розбиранні давнього храму було, буцімто, знайдено камінь з написом, який свідчив про те, що його будівничими були перші новгород-сіверські князі Володимир та Ізяслав Давидовичі – онуки Святослава Ярославовича, які володіли містом від 1127 по 1136 роки.¹

Знайдені під час археологічних досліджень у 1953 та 1982 роках залишки давньої соборної церкви представляють великий науковий інтерес для історії стародавньої архітектури Новгород-Сіверського. За площею вона була утричі менша від сучасного Спасо-Преображенського собору. Можна припустити, що давній храм був триапсидним, чотиристовповим, з трьома великими папертями. Лекальна плінфа різних типів, знайдена під час розкопок, свідчить про те, що споруда була оздоблена різноманітним декором: аркатурою, «городками» та поребриком. Підлогу собору вкривав орнамент, викладений з різнокольорової керамічної плитки. Крім головного, Спаський собор до XVIII ст. мав два бічних вівтарі – Різдва Пресвятої Богородиці та Св. Архангела Михайла, де, можливо, у 1179 році² було поховано новгород-сіверського князя Олега Святославовича. Безперечно, за 650 років свого існування Спаський собор неодноразово ремонтувався і перебував, щораз більше змінюючи свій вигляд, набуваючи нових архітектурних рис, притаманних уподобанням відповідних часів. Таким чином, поступово, до 1678 року собор повністю втрачає свій первісний вигляд, набираючи яскравих барокових рис.

Який вигляд мав на той час древній Спаський собор, можна довідатись з гравюр на титульних аркушах «Службника» і «Анфологіону», надрукованих у Новгороді-Сіверському, відповідно в 1666 і 1678 роках. Крім того на одній з гравюр «Службника» – «Чин освячення прапора» зображено інтер'єр церкви, можливо, Спаського собору у Новгороді-Сіверському, де відбувається освячення козацького прапора.

Рис. 1. Храм Спасо-Преображенського монастиря, XII ст. Реконструкція Миколи Холостенка.

На сьогодні немає інформації про відновлення або відбудови собору після воєнних руйнувань, рівно ж як і про те, коли і як проводилися капітальні ремонти чи перебудови. Відомо, що у 1759³ та у 1771⁴ роках у монастирі виникали пожежі. Разом з багатьма іншими спорудами потерпала і соборна церква. У 1782 році архимандрит Спасо-Преображенського монастиря Євстафій повідомляє Святіший Синод: «...хоча від призначення мене в той монастир настоятелем у минулому 1777 році, до відновлення того храму і приступили, але через відсутність на те готової суми, а з огляду, що та церква від пожежі й від добудованих по боках для поховання мертвих тіл до самого церковного фундаменту крипт, отримала немалі в склепіннях і стінах тріщини і до ремонту стала підозрілою, то всією братією домовились, з архітекторами порадитись, чи він, трохи розібравши стару перебудує, чи зовсім цю знівши, на тім фундаменті нову збудує...».⁵ Археологічні дослідження, проведені в центральній частині монастирської площі і всередині існуючого собору, підтверджують зміст цього листа. Безпосередньо під стінами стародавнього храму археологи відкрили безліч могил та склепів, де за християнською традицією було поховано видатних державних і церковних діячів тих часів. Ці поховання, фільтруючи через себе атмосферну вологу, нагромаджували її біля стін храму, зволожуючи ґрунт під фундаментами церкви. Наявність осадкових ґрунтів у Новгороді-Сіверському викликала процес руйнування споруди. Наслідки нерівномірного осідання фундаментів, після їх зволоження, стали для соборної церкви катастрофою. Лист

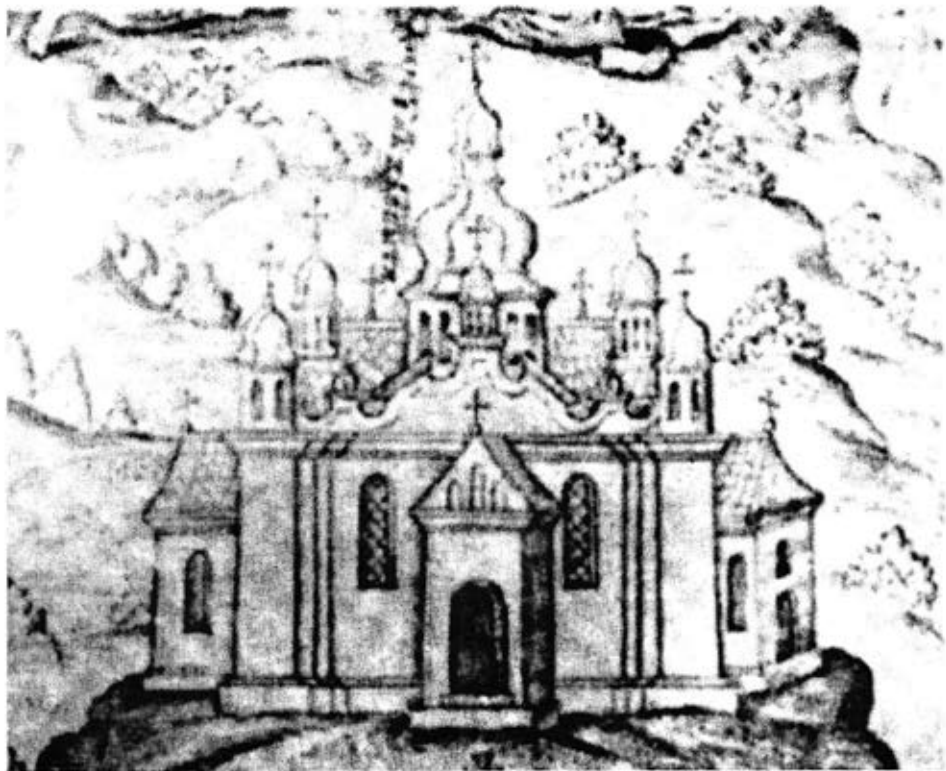

Рис. 2. Спасо-Преображенський собор. Фрагмент гравюри титульного аркуша «Службника», 1666 р.

архімандрита Євстафія зі згадкою про це, мабуть, перше документальне свідчення про складність інженерно-геологічної ситуації на теренах Новгород-Сіверщини, про яку будівничі того часу і гадки не мали.

Історія будівництва нового Спасо-Преображенського собору починається від 1787 року, від приїзду до Новгород-Сіверського імператриці Катерини II. Під час її перебування у монастирі архієпископ Ларивон звернув увагу на давній Спаський храм, який, судячи з наведеного вище листа архімандрита Євстафія, справляв враження будівлі, що знаходиться в аварійному стані. Незабаром Катерина II наказала збудувати у Спасо-Преображенському монастирі нову соборну церкву: «... а під час перебування нашого в Новгороді-Сіверському за поданням місцевого єпископа наказано було від нас побудувати при архієрейському домі соборну церкву, то як наслідок цього план і фасад архітектором Гваренгі (Джакомо Кваренгі) з волі нашої виконаний при цьому вам передаємо для того, щоби ви про побудову тої церкви під керівництвом Новгород-Сіверського єпископа здійснили наші розпорядження, використавши на то гроші зі згаданих доходів, що залишаються від утримання духовенства, визначаючи згідно з кошторисом час, за який вона може бути збудована і доповісти нам про це».⁶

У 1790 році з казни було відпущено 75000 рублів на будівництво нового Спаського собору.⁷ Старий храм було розібрано, а на його місці у 1791 році розпочалося будівництво нового, яке

тривало до 1796 року. Через те, що Дж. Кваренгі був зайнятий у Петербурзі, нагляд за будівництвом собору доручили архітектору І. Яснігіну⁸, головним підрядчиком будівельних робіт призначили купця Мешкова.⁹ Вже на початку спорудження храму було відмічено незадовільну якість будівельних робіт. Зокрема, погана якість цегли, закладання дерев'яних тяжів замість металевих, невідповідність збудованих фундаментів проектним і багато іншого. Все це разом зі складною інженерно-геологічною ситуацією мало вирішальний вплив на подальшу долю нового собору.

Побудований за проектом Дж. Кваренгі новий п'ятибанний храм має традиційну для класицизму об'ємно-просторову схему з центральною великою банею на високому світловому барабані, фланкованою чотирма наріжними восьмигранними барабанами з баньками та маківками. З трьох боків собор має тосканські портики в антах та колони цього ж ордеру – в інтер'єрі вівтарної апсиди. Під усім собором знаходилися великі крипти.

Крім виділених грошей на саме будівництво храму, кошти були необхідні і на його внутрішнє оздоблення. Тому кабінетом імператора Олександра I було надано додатково 20944 рублі. На ці кошти були завершені роботи в інтер'єрі, а в 1804-1806 роках створено іконостас.

Але не судилося собору простояти довго. Вже через 20 років після будівництва, а саме – у 1814 році, стіни і склепіння храму вкрили тріщини, які набули загрозливого характеру. Під час ремонтно-реставраційних робіт у 1997 році було з'ясовано, що деякі з них мали розкриття до 7-10 см. Тріщини утворились у підпружних арках під центральною банею, пройшли по склепіннях, барабані та куполі. Підлога у західному портику, що складалася з чавунних плит, просіла у багатьох місцях. Необхідно було вжити термінові заходи для порятунку споруди. У 1817 році чернігівський губернський архітектор А. Карташевський запропонував з протиаварійною метою у кожному прольоті центральних підпружних арок поставити по дві пари колон, а біля відповідних пілонів – по парі тричвертевих колон, об'єднати їх антаблементом з подовженням чотиригранними стовпами до підпружних арок, таким чином їх підперши. Відомо, що на протиаварійні роботи було надано ще 16825 рублів.¹⁰ У різних джерелах наводяться дві дати завершення цих робіт: 1821¹¹ і 1827¹² роки. Під час протиаварійних робіт більшу частину підземних приміщень собору було зруйновано. Значних змін зазнав інтер'єр пам'ятки. Незважаючи на те, що додаткові елементи були виконані досить якісно і відповідно до

Рис. 3. Чин освячення прапора. Малюнок зі «Службника», 1666 р.

Рис. 4. Спасо-Преображенський собор. Західний фасад. Проект Джакомо Кваренгі.

архітектурного стилю храму, весь внутрішній простір, вирішений великими прольотами арок і склепінь, сьогодні виглядає роздібленим на окремі простори. Крім того, пропозиція А. Карташевського була ненайкращою і з конструктивної точки зору тому, що: *«Тепер стовпи не підпирають підпружні арки і між ними та арками є щілина на 5-10 см. Одна думка втілена в ремонтних роботах 1817 року про підпирання арок знизу стовпами не конструктивна і по ідеї від самого початку не допомогла аркам, так як будівельне осідання цих конструкцій було більше, ніж просідання арок від осідання пілонів»*.¹³ Ці рядки написано у 1956 році. Читаючи їх, фахівець зрозуміє, що ідея А. Карташевського була некорисною, а витрати на її реалізацію – марними. Не зовсім зрозуміло, з яких причин, проте, на той час ситуація стабілізувалася.

Наступний ремонт храму було проведено у 1853 році. В той час з'явився новий тиньк і зроблені додатково два приділи: *«У 1853 році знятий з місця іконостас був встановлений на нове місце. В цьому храмі спочатку був влаштований один лише престіл Преображення Господнього, але його розміри дозволили*

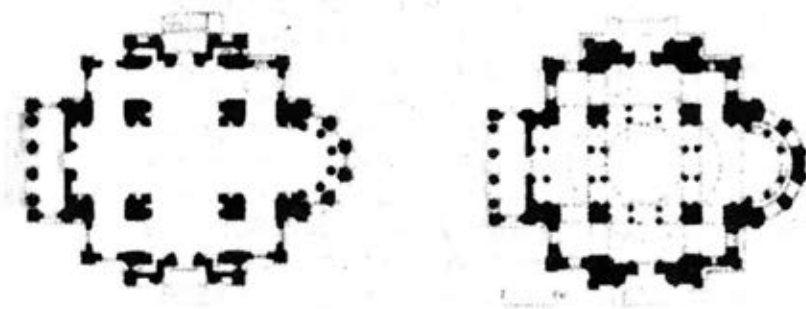

Рис. 5. Спасо-Преображенський собор. Плани: проект Джакомо Кваренгі (зліва) та існуючий (справа).

Рис. 6. Спасо-Преображенський собор. Повздовжній розріз. Проект Джакомо Кваренгі.

влаштувати у 1853 році ще два приділи – Успення Богоматері з правої і Св. Дімитрія Ростовського, колишнього архімандрита цього монастиря, – з лівої сторони». ¹⁴ Перенесення іконостасу було пов'язане з розпочатими роботами по укріпленню стін та склепінь собору. По-перше, це було зроблено тому, що під час будівельно-монтажних робіт залишати в інтер'єрі іконостас – це наражати його на небезпеку пошкодження, а по-друге, по закінченні робіт, за утвореним рядом колон, його не було би видно. Далі в документі знаходимо прізвища художників-іконописців: «У цей час... в іконостасі, писаному живописцем часів Єкатерини II, брянським купцем Грігорієм Корнєєвим, виконаний верхній третій ярус зі святими іконами, які писав для нього краснопольський дячок Лев Бугаєвський...». ¹⁵ Далі для реставраторів міститься надзвичайно цікава інформація, і не можу втриматися, щоб її не подати: «... у віттарі храму влаштована нова дерев'яна підлога і пофарбована жовтою фарбою». Виникає запитання: чому нова підлога у віттарі є дерев'яною та куди поділася чавунна, про яку згадувалося при описі аварійного стану споруди у 1814 році, і залишки якої знайдено при обстеженнях у 1945, 1953 та 1980 роках? А якщо підлога була пофарбована на жовто, то стає зрозумілим, що при її експлуатації без килима чи рядна вона дуже швидко стане неохайною. Проте поєднання жовтого кольору підлоги, припустімо, з червоним або зеленим килимом надало б інтер'єру храму більшої парадності та урочистості і надовго зберегло б її привабливий вигляд. Та чи так воно було? Забігаючи наперед, хочу зазначити, що у 1997 році Науково-реставраційна рада ухвалила рішення про реставрацію підлоги, тобто її відтворення, з гранітної плитки (автори проекту Є. Рубцов і О. Корнич). Таким чином, вирішили відтворити те, що, швидше за все, було у задумі Дж. Кваренгі і, що з наведених вище причин, не було здійснено.

Після зведення нового Спасо-Преображенського собору змінилося сприйняття загальної композиції архітектурного ансамблю

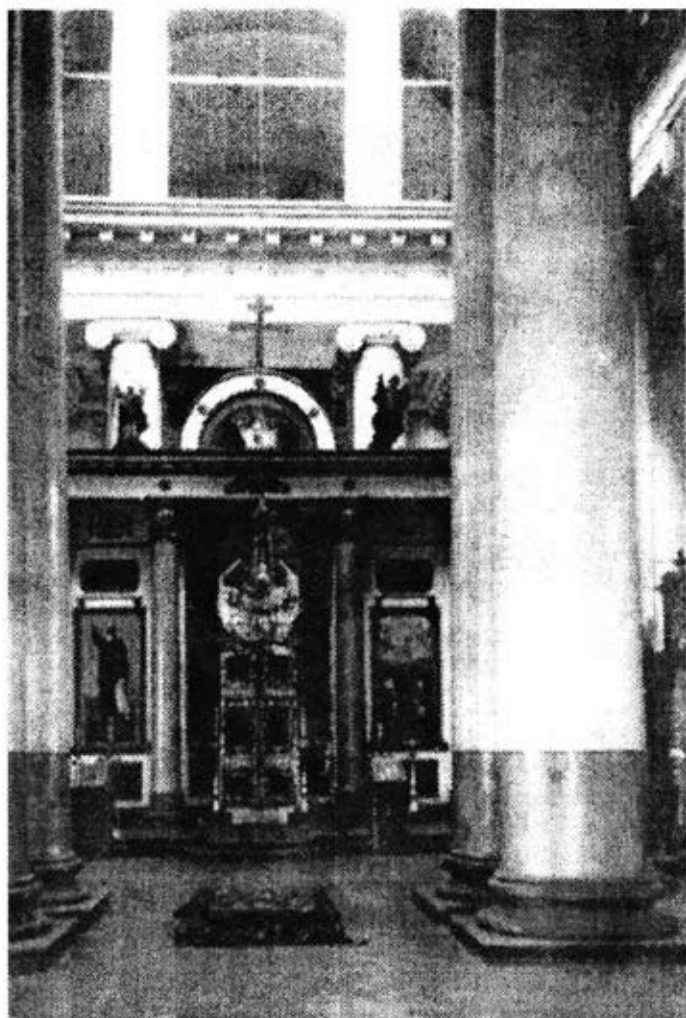

Рис. 7. Інтер'єр храму. Фото поч. XX ст.

в цілому. Новий собор побудований із зсувом у східний бік відносно старого храму, на половину його довжини. Тому більшою стала центральна монастирська площа, вигляд якої формують чотири головні споруди: надбрамна вежа-дзвіниця, покої настоятеля з Іллінською церквою, Петропавлівська трапезна церква з палатним корпусом та Спасо-Преображенський собор. До зведення нового собору за проектом Дж. Кваренгі споруди цієї площі масштабно і художньо підтримували і доповнювали одна одну, підкреслюючи ієрархічну значимість кожної з них, незважаючи на те, що були побудовані в різні часи. Новий собор порушив гармонію ансамблю. Але я підтримую думку Григорія Логвина про те, що існуючий Спасо-Преображенський собор: «...можливо, занадто громіздкий і немасштабний для цього ансамблю і його природного оточення, але, тим не менше він вражає монументальністю і своєю стриманою архітектурою».¹⁶ Імператриця Катерина II зналася на мистецтві і розуміла, який вплив має архітектура на людину. У кожному монастирі найвищою спорудою є дзвіниця, а у Новгороді-Сіверському – собор, який побудовано за наказом цариці, де вказано: «...план і фасад архітектором Гваренгі з нашої волі виконаний...». Тому сьогодні «...на тлі

загалом присадкуватих будівель заповідникових, стоїть величезна церква...»,¹⁷ що мала символізувати велич і непереможну ходу Російської імперії у Малоросії. До речі, і нині, на початку XXI ст. Спасо-Преображенський собор є однією з найвищих споруд Новгород-Сіверського. Зараз можна лише здогадуватися про те, який вигляд мав би собор за умови, що Дж. Кваренгі проектував би його на свій смак, а не на замовлення Катерини II. Але, на жаль, архітектори всіх часів, навіть найталановитіші, завжди перебувають в залежності від своїх замовників, їхніх коштів, вимог та уподобань. У даному випадку будівничий блискуче впорався з вимогами імператриці: будучи помітним витвором російської класичної архітектурної школи і одним з найкращих храмових споруд доби класицизму в Україні, Спасо-Преображенський собор своїми розмірами пригнічує старовинні монастирські споруди.

Після ремонту у 1854 році собор простояв без змін аж до 1918 року, коли, як релігійну установу, його було ліквідовано. Під час II світової війни снарядами тричі було пробито центральну баню. Ремонтно-реставраційні роботи не проводилися аж до 1960 року. А від 1960 по 1980 роки була відреставрована баня, замінено заповнення віконних прорізів барабанів та бань і даху.

Комплексний проект реставрації собору розроблено у 1983 році (автор проекту Євгенія Лопушинська). Тоді було встановлено хрести на бані храму і розпочато роботи з реставрації ґанків. Проте ці роботи були припинені тому, що у 1984 році в інженерній мережі водогону на території монастиря сталася аварія. Разом з іншими спорудами потерпів і Спасо-Преображенський собор. Знову розпочалися просідання фундаментів – руйнівний процес, який знищив давній собор і вже загрожував знищенню нового. Тоді було проведено інженерно-геологічні дослідження всієї території монастирського подвір'я, і на їх підставі розроблено проекти посилення фундаментів більшості споруд монастирського комплексу.

У 1988 році розпочалися роботи з підсилення фундаментів зовнішніх стін собору, пілонів та колон в інтер'єрі храму. Всього влаштовано 640 буроін'єкційних нахилених паль, кожна довжиною 15 м, та 271 цементаційну свердловину (головний інженер проекту С. Корольонок). Посилення конструкцій собору було завершено у 1997 році (головний інженер проекту С. Артюх), коли виконувалися роботи з реставрації антаблементу та колон в інтер'єрі собору, споруджених за проектом А. Карташевського.

Відреставрований Спасо-Преображенський собор освятили у присутності президента України Леоніда Кучми 21 серпня 1999 року.

Цікавою пам'яткою архітектури є відреставрований у 1959-1961 роках будинок бурси (автор проекту реставрації І. Шмульсон), розташований на схід від Спасо-Преображенського собору. Це прямокутна в плані двоярусна споруда. Функціональне призначення на учбовий заклад визначило її просту і доцільну планувальну структуру. Корпус, завдовжки близько 40 м, має на кожному ярусі по чотири великі класні кімнати і по дві менші – для викладачів. З боку головного фасаду у два яруси

Бурса

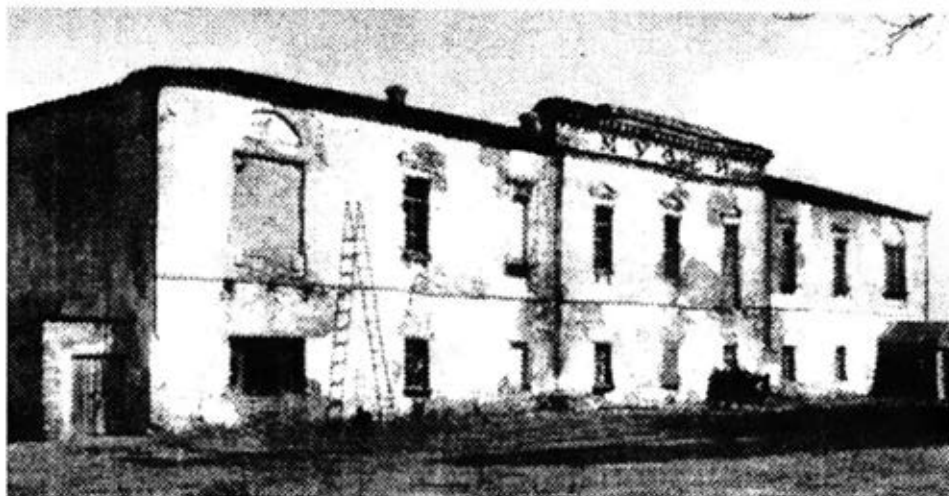

Рис. 8. Бурса. Західний фасад до реставрації. Фото 1955 р.

розташована галерея-аркада, яка на початок функціонування будинку була відкритою.

Простінки між арками першого ярусу декоровані півколонками з балясинами та профільованими поясками з тягарцями. Під арковими прорізами другого ярусу розташовані ряди квадратних нішок, простінки декоровані поребриком. Декор фасадів доповнюють ніші різної форми з профільованим обрамуванням.

Згідно з відомостями, що їх містять письмові джерела, будинок бурси побудовано у 1785-1790 роках, після призначення Іларіона архієреєм Новгород-Сіверським у зв'язку з утворенням Новгород-Сіверсько-Глухівської єпархії. Найбільш вірогідними свідченнями можуть бути нотатки соборного ієромонаха Никодима, який посилається на архівні документи: «Преосвященному Іларіону приписано прийняти і всі мастки в повне архієрейське управління і за їх рахунок утримувати себе зі штатом, консисторією і семінарією». ¹⁸

Про відкриття семінарії пише і Самчевський: «При відкритті ж в Малій Росії намісництва у 1782 році, коли Новгород-Сіверський став губернським містом, то при створенні Новгород-Сіверської єпархії розпочав своє перебування в тому ж монастирі єпископ, при якому заснована семінарія...». ¹⁹ «Невдовзі, після прибуття в єпархію, преосвященний Іларіон збудував у Спаському Новгород-Сіверському монастирі спеціальний муро-

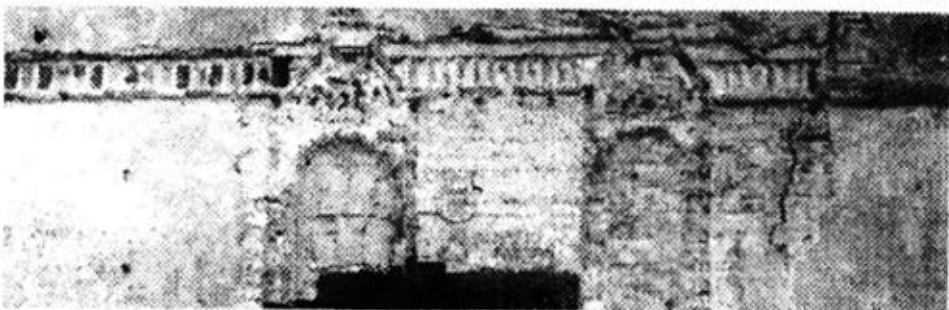

Рис. 9. Фрагмент західного фасаду під час натурних досліджень 1956 року.

ваний двоярусний корпус і влаштував у ньому семінарію». ²⁰ Всі інші автори наступного періоду подають час побудови семінарії без посилань на архівні матеріали.

До цього можна додати, що у 1785 році ректором семінарії призначено ігумена Варлама Мишацького. ²¹ Сюди, до Спасо-Преображенського монастиря, у той час було переведено частину учнів і викладачів Переяславської духовної семінарії, а також Києво-Могилянської академії. У 1790 році тут навчалося понад 470 учнів, діяли класи граматики, риторики, філософії та богослов'я. ²² Семінарія проіснувала у цьому будинку до закриття Новгород-Сіверської єпархії у 1797 році. Будинок передано у власність монастиря; згодом тут було розміщено духовне училище. У 1870-ті роках сучасники подають опис будинку: «...це мурована двоярусна споруда, розташована на схід від Преображенської церкви, вкрита бляхою, довжиною 19 сажнів і шириною – 6 сажнів. В нижньому ярусі 4 кімнати для 4-х класів, 2 кімнати для «казеннокоштных» вихованців і 2 кімнати для доглядача училища». ²³ Будинок був отинькований, мав розвинений вінцевий карниз і аттик – характерні елементи архітектурного вистрою доби класицизму. У цей час фасади семінарії мали багато спільних елементів з фасадами, прибудованої до покоїв настоятеля у 1785-1786 роках, Іллінської церкви. Насамперед, це прямокутні віконні прорізи з трикутними сандриками, декоративними елементами,

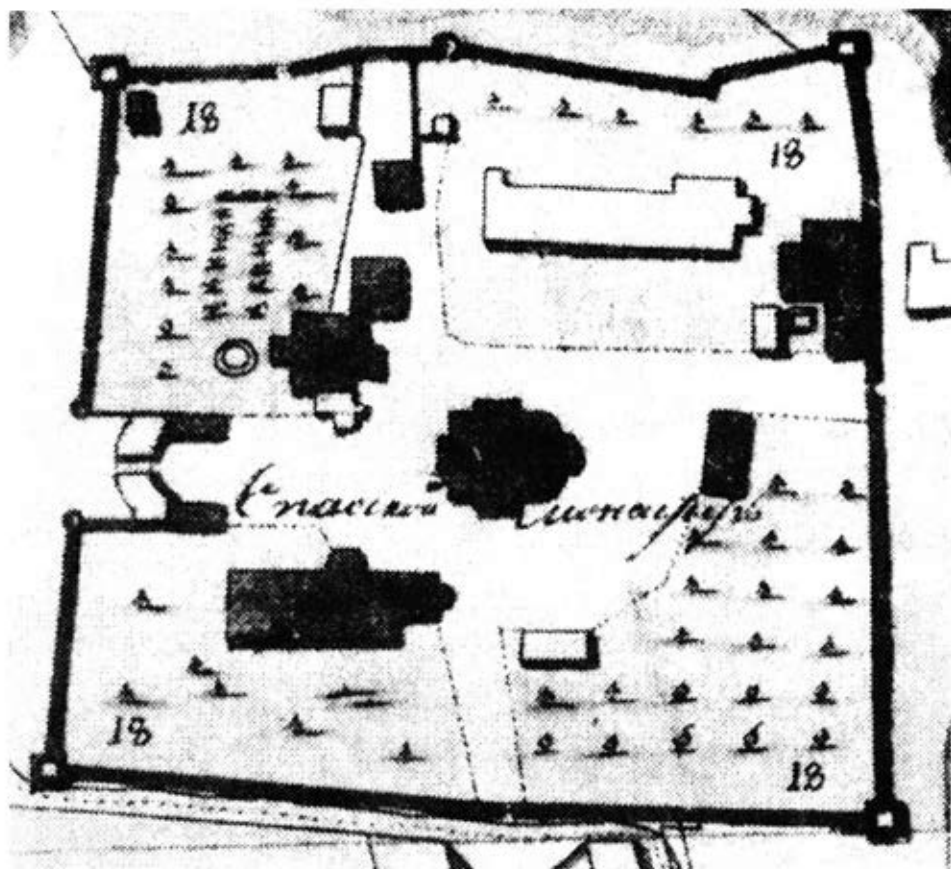

Рис. 10. Спасо-Преображенський монастир. План 1746 року.

Рис. 11. Фрагмент титульного аркушу «Анфологіону», 1678 року.

які вперше з'являються в архітектурі комплексу споруд Спасо-Преображенського монастиря.

Подальше життя будинку семінарії, історію його переробок та реконструкцій, великих ремонтів не відображено в літературі. Перші і єдині на сьогодні спеціальні дослідження, присвячені історії його будівництва, проведені у 1955-1957 роках. Науково-дослідним проектним сектором Республіканських спеціальних науково-реставраційних виробничих майстерень під керівництвом І. Шмульсона. Тоді перевірити на архівних документах правдивість датування побудови семінарії було неможливо – архівні справи Чернігівської семінарії згоріли. Перевірка ж була вкрай необхідна тому, що натурні дослідження і деякі бібліографічні відомості дозволили дослідникам віднести будинок семінарії до 1670-х років.

По-перше, під час натурних досліджень на фасадах пам'ятки відкрилися початкові дверні і віконні прорізи з арковими перемичками, на головному фасаді – двоповерхова відкрита галерея-аркада. Було з'ясовано, що аттик добудовано значно пізніше до основного об'єму споруди. Будинки з такою архітектурою зводилися приблизно на 100 років раніше – до призначення Іларіона архієпископом Новгород-Сіверської єпархії. По-друге, на першому з відомих планів Новгорода-Сіверського, датованому груднем 1746 року, на схід від давнього Спаського собору зображено споруду, розмірами і розташуванням подібну до будинку семінарії. І нарешті, неодноразово вже згадуваний титульний аркуш «Анфологіону», виданого 1678 року у Спасо-Преображенському монастирі за архімандрита Михайла Лежайського. У центрі гравюри зображено Спаський собор, звернений до глядача західним фасадом. Праворуч – трапезна з Петропавлівською церквою. Будинок ліворуч від собору зображено двоярусним, з великими арковими прорізами на першому та другому ярусах. Завершує будинок чотирисхилий дах з заломом.

Треба пам'ятати, що у 1955-1957 роках тільки розпочинались дослідження монастиря. А першими бути завжди набагато складніше у будь-якій сфері людської діяльності. Дослідники вагалися,

перш, ніж прийняти остаточне рішення. Це відбилосся в матеріалах їхніх досліджень: «Розташування споруди вказує на те, що на гравюрі зображений бічний фасад дому настоятеля. Але, пропорції, архітектурні форми споруди, зокрема – аркові прорізи на першому і другому ярусах, їх кількість дають можливість припустити, що ця споруда, яка цікавить нас, є спорудою семінарії, а не корпусу настоятеля. Форми споруди семінарії, виявлені при дослідженні у 1956 році, відповідають зображенню на гравюрі».²⁴ Сьогодні ця гравюра вже не викликає сумнівів. На даху будинку зображено таку дрібницю, як стрихове віконце. Якби на малюнку був корпус настоятеля, то центральний ризаліт з широкими сходами не залишився би поза увагою художника. Отже, завдяки наполегливій праці дослідників-реставраторів на чолі з І. Шмультсоном, було доведено, що будинок зведено не у 1785 році, як вважалося до цього часу, а приблизно у 1670-х роках.

Сучасні історики 1990-х років пов'язують спорудження цього будинку з відкриттям у 1667 році на території монастиря Слов'яно-латинської школи,²⁵ звідки і походить назва бурса. Початок будівництва вони відносять до 1657 року – до часу приїзду до Спасо-Преображенського монастиря єпископа Лазаря Барановича. Тут і починаються різні запитання і загадки. Спробуємо прослідкувати у зворотньому напрямку відомості, пов'язані з будинком семінарії (бурси): 1785 р. – будівництво і відкриття семінарії; перша згадка, відома з літературних джерел. Як довели натурні дослідження, це було не будівництво, а реконструкція; 1746 р. – перше топографічне зображення; 1678 р. – перше іконографічне зображення Слов'яно-латинської школи – бурси; 1667 р. – закінчення будівництва бурси, відкриття Слов'яно-латинської школи; 1657 р. – приїзд до Новгород-Сіверського Лазаря Барановича, початок спорудження бурси. Якщо ці відомості – правдиві, виникає питання: чому немає в літературних джерелах, пов'язаних з діяльністю Барановича, згадки про будівництво бурси? Адже на той час вона була найбільшою спорудою монастирського комплексу! Приїхавши в Новгород-Сіверський після возз'єднання Лівобережної України з Московською державою, в одному з листів до гетьмана Брюховецького, Лазар Баранович повідомляє, що займається ремонтом спустошеного монастиря.²⁶ У переліку споруд, які, на його думку, необхідно побудувати, або серед тих, що ремонтуються, єпископ бурси не згадує. Та й як можна було думати про бурсу, коли на той час у монастирі не було ні трапезної, ні келій

Рис. 12. План бурси до реставрації 1961 року.

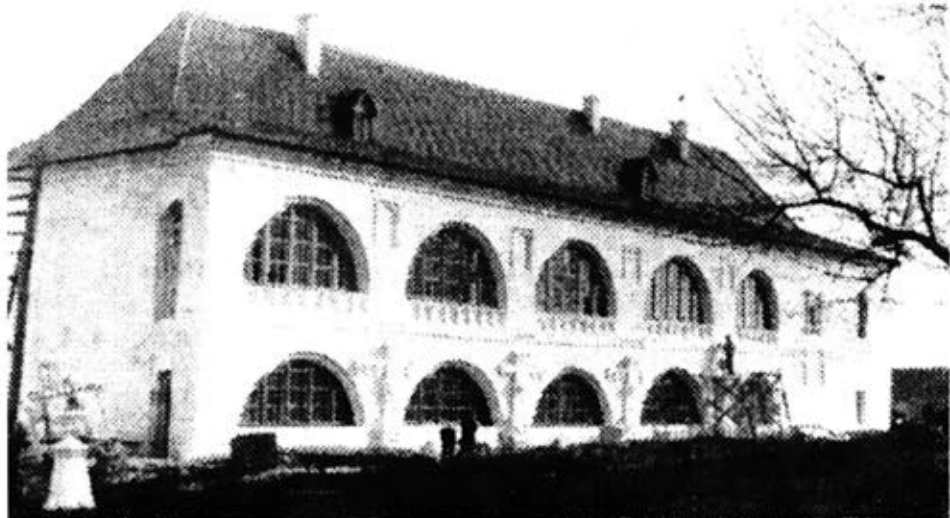

Рис. 13. Бурса. Західний фасад після реставрації. Фото 1961 року.

для братії, ані огорожі? Цікаво, що всі історики XIX ст. у переліку споруд, побудованих на території монастиря за часів Лазаря Барановича і його наступника – архімандрита Михайла Лежайського, теж не згадують бурси. А це проміжок часу з 1657 по 1699 роки. Проте у цей час (1667-1689) у монастирі існувала Слов'яно-латинська школа, зображена на гравюрі 1678 року!

Щоб розірвати це замкнене коло, повернімося до історії. Згідно з Деулінським перемир'ям 1618 року Новгород-Сіверський разом з монастирем відійшов до Польщі. У 1635 році, за наказом польського короля Владислава VI, монастир передано ордену єзуїтів.²⁷ Тоді ж, у 1635 році, відкрито єзуїтський колегіум – навчальний заклад, який припинив своє існування у 1648 році.²⁸

На підставі всього вищезазначеного можна зробити припущення, що будинок цей зведено як єзуїтську колегію у 1630-ті роки. Після воєнних подій 1648 року він зберігся разом з покоями настоятеля і дзвіницею. Саме тому ці споруди не згадуються в листі Лазаря Барановича до гетьмана. У 1667 році у цьому будинку відкривається Слов'яно-латинська школа, а у 1785, після реконструкції, – духовна семінарія. Начебто все збігається. Проте – це лише припущення, яке має бути ретельно перевірене.

Відомо, що у 1802-1803 роках директор Новгород-Сіверської школи І. Халанський звернувся до генерал-губернатора, князя А. Куракіна з пропозицією відкрити університет у Новгороді-Сіверському, використавши для цього двоярусний будинок колишньої духовної семінарії.²⁹ Та цей проект не набув чинности.

У 1818 році духовне монастирське училище було перепідпорядковане духовному Новгород-Сіверському повітовому училищу, що проіснувало протягом наступних 100 років.

Після оголошення монастиря історико-культурним заповідником, від 1929 по 1941 роки, у будинку бурси знаходився Новгород-Сіверський краєзнавчий музей.

Від 1961 року до аварії в інженерних мережах водогону у 1983 році, споруда використовувалася під спальний корпус будинку інвалідів. Того року, протягом однієї ночі, у стінах та склепіннях

північної частини споруди, внаслідок нерівномірного просідання підмурівків, викликаного їх зволоженням, утворилися тріщини. На щастя, ніхто не постраждав. Будинок терміново відселили. На двох рівнях стіни були взяті у металеві обойми і затягнені тязами, а фундаменти посилені буроін'єкційними палями (автор проекту посилення конструкцій: Т. Таранущенко). На сьогодні реставраційні роботи ще не завершено. Як складеться подальша доля пам'ятки – покаже час.

Примітки:

1. Венедикт (Курковский). Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского мужского монастыря // Черниговские Епархиальные известия. – Чернигов, 1861. – № 1. – С. 33.
2. Логвин Г. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль. – Москва: Искусство, 1980. – С. 195.
3. Пономарева Л. Спасо-Преображенский собор в г. Новгород-Северском. Историческая записка. – Киев 1984. – С. 5. // Архів «Укрпроектреставрація».
4. Шмутьсон И. Обмерные чертежи и материалы исследования по памятнику архитектуры XVIII в., зданию бывшей семинарии Спасо-Преображенского монастыря в г. Новгород-Северске. – Киев, 1957. – С. 4. // Архів «Укрпроектреставрація».
5. Пономарева Л. Спасо-Преображенский собор... – С. 5.
6. ЦДІАР, ф. 796, оп. 58, спр. 482, арк. 179.
7. Гапеев С. Новгородсіверський держазний історико-культурний заповідник. – Харків: Пролетар, 1931. – С. 28.
8. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – Київ, 1990. – С. 769.
9. Пономарева Л. Спасо-Преображенский собор... – С. 8.
10. Гапеев С. Новгородсіверський... – С. 28.
11. Холостенко М. Краткие исторические сведения и данные обследования бывшего Спасо-Преображенского собора в г. Новгород-Северске. – Киев-проект, 1956. – С. 4.
12. Пономарева Л. Спасо-Преображенский собор... – С. 9.
13. Холостенко М. Краткие исторические сведения... – С. 5.
14. Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского монастыря / Черниговские Епархиальные известия. Прибавления 1861 г. – Чернигов, 1861. – С. 33-34. Матеріал передає завіділом давньоруської літератури музею «Слово о полку Ігоревім» у Новгороді-Сіверському Ю. Карманов.
15. Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского... – С. 100-104.
16. Логвин Г. Чернишов... – С. 203.
17. Гапеев С. Новгородсіверський... – С. 27.
18. Никодим, соб. иеромонах. Описание бывшей Новгород-Северской епархии. Указы св. синода от 31.III.1785 г. за № 367-368 // Черниговские губернские ведомости. – Чернигов, 1858 г. – № 42. – С. 321.
19. Самчевский. Краткое топографическое описание Новгород-Северского наместничества 1787г. // Черниговские губернские ведомости. Отд. II. – Чернигов, 1851. – № 45. – С. 382.
20. Шмутьсон И. Обмерные чертежи... – С. 9. (Доклад Черниговского семинарского правления преосвященному Михаилу. Дела архива Черниговского семинарского правления, 1817 г., книга 12, лист 45.).
21. Шмутьсон И. Обмерные чертежи... – С. 10.
22. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – Київ, 1990. – С. 542.
23. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. I. – С. 216; 1872. – Кн. III. – С. 21.
24. Шмутьсон И. Обмерные чертежи... – С. 8.
25. Чернігівщина. – С. 768.
26. Венедикт (Курковский). Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского... – С. 40.
27. Чернігівщина. – С. 768.
28. Чернігівщина. – С. 546, 549.
29. Шмутьсон И. Обмерные чертежи... – С. 9.